

mgr Anna Hawrot

Temat pracy doktorskiej: „Pozaszkolne wsparcie w nauce – psychospołeczne korelaty i znaczenie dla osiągnięć szkolnych”

Promotor: prof. dr hab. Ewa Czerniawska

Streszczenie

Niniejsza praca doktorska dotyczy pozaszkolnego wsparcia w nauce w okresie adolescencji. Ma ona postać cyklu trzech artykułów opublikowanych lub przyjętych do druku w polsko- i anglojęzycznych recenzowanych czasopismach naukowych.

W pracy poszukiwano odpowiedzi na trzy pytania: o strukturę i korelaty pozaszkolnego wsparcia w nauce w okresie adolescencji oraz o znaczenie tego wsparcia dla osiągnięć szkolnych. Przyjęto, że pozaszkolne wsparcie w nauce to pomoc w opanowaniu materiału przewidzianego programem nauczania w ramach obowiązkowych przedmiotów szkolnych, ale zapewniana poza szkołą. Przyjmuje ona dwie formy: korepetycji (pomocy płatnej) oraz pomocy bezpłatnej. Korepetycje są dodatkowymi zajęciami z przedmiotów obowiązkowych, prowadzonymi odpłatnie przez nauczycieli, studentów lub inne osoby (np. Bray, 2011; Dang, 2007). Pomoc bezpłatna ma ten sam zakres, lecz zapewniana jest bez opłat przez otoczenie dziecka, np. rodzinę, instytucje inne niż szkoła (Dolata i in., 2013). W pracy zaproponowano, by płatną i bezpłatną pozaszkolną pomoc w nauce uznać za wyraz zaangażowania rodziców w edukację dziecka, gdyż wymagają one poświęcenia przez rodziców dostępnych im zasobów (np. czasu, pieniędzy, energii). Spełniają tym samym kryteria zawarte w definicji zaangażowania rodziców w naukę dziecka zaproponowanej przez Grolnick i Słowiacek (1994). Ekologiczny model predyktorów zaangażowania rodziców w naukę dziecka Grolnick i współpracowników (1997) posłużył jako rama teoretyczna służąca identyfikacji psychospołecznych korelatów korzystania z pozaszkolnej pomocy w nauce. Model ten wymienia trzy poziomy czynniki wpływających na zaangażowanie: indywidualny, kontekstowy i instytucjonalny. Poziom indywidualny obejmuje cechy rodzica i dziecka wpływające na zaangażowanie, natomiast kontekstowy – warunki, w jakich funkcjonuje rodzina, mające wpływ na ilość i wydatkowanie dostępnych jej zasobów (np. trudności finansowe, otrzymywane przez rodzinę wsparcie). Poziom instytucjonalny obejmuje postawy i działania nauczycieli sprzyjające zaangażowaniu rodziców lub je blokujące. Wybrano i testowano 11 korelatów z trzech poziomów. Były to: uprzednie osiągnięcia szkolne, inteligencja płynna, bezradność intelektualna w zakresie języka polskiego, bezradność intelektualna w zakresie matematyki, aspiracje edukacyjne ucznia, specyficzne trudności w uczeniu się, płeć, aspiracje edukacyjne rodziców, wykształcenie rodziców, zamożność rodziny, lokalizacja szkoły.

Ponadto, spodziewano się istnienia zależności między korzystaniem z pozaszkolnego wsparcia w nauce a osiągnięciami szkolnymi, wynikającymi z działania trzech mechanizmów: modelowania, wzmacniania oraz rozwijania kompetencji (Hoover-Dempsey i Sandler, 1995). Ze względu na istnienie zjawiska selekcji do pomocy, w analizach kontrolowano szereg zmiennych powiązanych zarówno z osiągnięciami szkolnymi, jak i decyzją o udzieleniu pomocy.

Badanie miało charakter korelacyjny. W analizach wykorzystano dane podłużne 4936 uczniów gimnazjów zebrane w toku badania podłużnego EWD. Ze względu na braki danych

liczba obserwacji w poszczególnych analizach różniła się, lecz była nie niższa niż 3617 osób. Wykorzystano następujące narzędzia badawcze: Test Osiągnięć Szkolnych w zakresie języka polskiego i matematyki; Test Matryc Ravena w wersji Standard – Forma Klasyczna oraz w wersji dla Zaawansowanych; Skala Bezradności Intelktualnej Sędka w wersji dla języka polskiego i matematyki, ankieta dla rodziców oraz ankieta dla uczniów przygotowane na potrzeby badań. Ponadto wykorzystano następujące dane pochodzące z baz egzaminacyjnych: wyniki egzaminu gimnazjalnego w części polonistycznej, humanistycznej, matematycznej i przyrodniczej, informacje o specyficznych trudnościach w uczeniu się, płci oraz lokalizacji szkoły.

Blisko 54,3% uczniów zadeklarowało korzystanie z bezpłatnej pozaszkolnej pomocy w nauce z co najmniej jednego przedmiotu w drugim semestrze klasy 3. gimnazjum. Korzystanie z korepetycji w analogicznym okresie zadeklarowało 15,6% uczniów. Analiza struktury wsparcia, przeprowadzona z wykorzystaniem analizy klas latentnych, pozwoliła wyłonić cztery klasy reprezentujące wzorce korzystania z pozaszkolnej pomocy w nauce. Były to: częsta pomoc bezpłatna ze wszystkich przedmiotów (5,8% uczniów), umiarkowana pomoc bezpłatna z wszystkich przedmiotów (12,5%), pomoc bezpłatna z wybranych przedmiotów (21,3%), pomoc płatna z matematyki (9,7%). Około 50% uczniów tworzyło klasę niekorzystających ze wsparcia w nauce.

Analiza psychospołecznych korelatów przynależności do różnych wzorców wsparcia, przeprowadzona z wykorzystaniem regresji wielowartościowej, potwierdziła znaczenie 12 z 14 wskaźników testowanych zmiennych dla przynależności do co najmniej jednej klasy wsparcia, choć struktura zależności była bardziej złożona niż przewidywano. Niższe uprzednie osiągnięcia szkolne wiązały się z wyższym prawdopodobieństwem przynależności do wszystkich klas wzorców wsparcia. Płeć ucznia, inteligencja płynna, bezradność intelektualna w zakresie języka polskiego i matematyki, specyficzne trudności w uczeniu się, aspiracje edukacyjne ucznia, zamożność rodziny, poziom edukacji rodziców oraz lokalizacja szkoły wiązały się z wyższym prawdopodobieństwem przynależności do wybranych klas.

Analiza znaczenia pozaszkolnego wsparcia w nauce wykazała, że uczniowie należący do czterech klas wsparcia reprezentujących wzorce korzystania z pomocy osiągalni istotnie niższe wyniki we wszystkich czterech częściach egzaminu gimnazjalnego w porównaniu do uczniów, którzy nie korzystali pomocy. Różnice te zanikły przy kontroli zmiennych powiązanych jednocześnie z selekcją do pomocy oraz osiągnięciami szkolnymi.

Wyniki pokazują, że pozaszkolna pomoc w nauce jest przede wszystkim reakcją na trudności dziecka w nauce, w dużym stopniu dopasowaną do doświadczanych trudności i zależną od dostępnych zasobów, lecz również zależną od prawdopodobnego działania stereotypów płci. Ponadto, zaobserwowana powszechność pomocy bezpłatnej zaprzecza społecznemu przekonaniu, że dominującą formą pomocy są korepetycje, na które uczęszczają głównie najlepsi uczniowie.

Uzyskane wyniki nie pozwalają na wyciąganie jednoznacznych wniosków dotyczących znaczenia pozaszkolnego wsparcia dla osiągnięć szkolnych. Pokazują jednak znaczenie kontroli efektu selekcji do pomocy i sugerują, że wyniki poprzednich badań, które nie kontrolowały go w wystarczającym stopniu, z dużym prawdopodobieństwem były zniekształcone.

Wyniki analiz niosą także implikacje teoretyczne. Pokazują użyteczność perspektywy ekologicznej dla rozumienia zjawiska pozaszkolnego wsparcia w nauce oraz stanowią wsparcie dla wyboru ramy teoretycznej. Sugerują również potrzebę rewizji wskaźników zaangażowania rodziców w naukę dziecka i rozważenie dołączenia do nich korepetycji oraz pomocy bezpłatnej udzielanej przez osoby inne niż rodzice.

Badanie, będąc odpowiedzią na szereg luk widocznych w literaturze przedmiotu, stanowi nowy wkład w wiedzę o pozaszkolnej pomocy w nauce. Po pierwsze, proponuje ono ramę teoretyczną wspólną dla różnych form wsparcia, dotychczas rozpatrywanych oddzielnie w ramach różnych dyscyplin (socjologii, pedagogiki, ekonomii) i perspektyw teoretycznych. Umożliwia to łączne analizowanie różnych form wsparcia oraz integrację cząstkowych wyników badań dotyczących korelatów pozaszkolnej pomocy w nauce.

Po drugie, badanie uwzględnia różne formy pomocy i przedmioty jednocześnie, co pozwoliło oszacować skalę oraz zbadać strukturę pozaszkolnego wsparcia w nauce. Dotychczas nie było to możliwe, gdyż badacze koncentrowali się zwykle na jednej formie pomocy (np. korepetycjach), pojedynczych przedmiotach lub pomijali podział na przedmioty.

Uwzględnianie wielu form i przedmiotów pozwoliło również uniknąć zniekształceń w zakresie znaczenia wsparcia dla osiągnięć szkolnych, w sytuacji, gdy analizuje się tylko jedną formę, podczas gdy uczeń korzysta z wielu form pomocy z danego przedmiotu. Problemu tego nie adresowano dotąd w badaniach.

Ponadto, w przeciwieństwie do dotychczasowych badań, w analizach uwzględniono kompleksowy zestaw zmiennych powiązanych zarówno z osiągnięciami szkolnymi, jak i decyzją o udzieleniu pomocy. Umożliwiło to kontrolę efektu selekcji do pomocy.

Słowa kluczowe: adolescencja, korepetycje, osiągnięcia szkolne, pozaszkolna pomoc w nauce, zaangażowanie rodziców w naukę dziecka.